

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 2(18) сәуір-маусым 2019
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

- Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)*
- Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)*
- Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)*
- Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)*
- Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)*
- Голден Кэтті Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)*
- Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)*
- Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)*
- Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)*
- Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)*
- Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қытшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)*
- Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)*
- Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)*
- Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)*
- Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)*
- Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)*

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

- Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)*
- Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)*
- Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)*
- Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)*
- Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)*
- Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)*
- Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)*
- Кокеебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)*
- Кумеков Болат Ешимхамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Годаньска (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)*
- Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Таймагамбетов Жакен Кожажметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)*

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)
Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkhitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyghanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

ҚАЗАҚ - ЖАПОН ТІЛДЕРІНІҢ ТАРИХИ ТАМЫРЛАСТЫҒЫ

Қуанбай О.Б.

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты, КҒҚ. Алматы, Қазақстан.

Аңдатпа. Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты, КҒҚ. Алматы, Қазақстан. Мақалада алғаш рет қазақ-жапон тілдерінің тарихи тамырластығының нақты көрсеткіші ретінде қос тілдің септік жалғауларының ұқсастықтары мен айырмашылықтары ғылыми салыстырмалы тұрғыда жан-жақты зерттеліп, қарастырылған. Қазақ-жапон тілдерінің генеологиялық классификацияда Алтай теориясында болса, морфологиялық классификация бойынша агглютинативті (яғни жалғамалы) тілдер тобына жататынын ескерсек, бұның өзі қос тілдің тарихи тұрғыда шығу тектерінің бір екендігіне үлкен сілтеме екені анық. Сол тарихи тамырластықты ғылыми тұрғыда зерттеп-зерделеу Алтай тілдер тобындағы жапон-қазақ тілдерінің бір табан жақын екендіктерін аңғартса керек. Қос тілдің септік жалғауларының ұқсастықтары мен айырмашылықтарын жапонтанушы жапондық және шет ел ғалымдардың зерттеулері мен қазақ тілі ғылымының мамандарының еңбектерін салыстыру бағытында ғылыми сараптама жасай отырып, әрбір септік жігі талданды. Септіктерге ғылыми мысал келтіріліп, оның оқылуы мен аудармасы да қоса берілген. Ондағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар анық көрсетілді. Мақала қаза тілінде жазылса да зерттеу объектісі ретінде жапон тіліндегі мысалдармен күшейтілген.

Түйін сөздер: этнолингвистика алтай тілдері, агглютинация, компоративистика, қазақ тілі, септік жалғаулары, тіл білімі, жапон тілі, Жапония, Қазақстан

ИСТОРИЧЕСКАЯ ОДНОКОРЕНЕННОСТЬ КАЗАХСКОГО И ЯПОНСКОГО ЯЗЫКОВ

Қуанбай О.Б.

Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова, МНС. г. Алматы, Казахстан.

Аннотация. В статье впервые научно исследуются сравнительно-сопоставительные показатели и связи падежных окончаний со сходствами и различиями двух языков как точного индикатора исторической однокоренности казахского и японского языков. Казахский и японский языки в генеалогической классификации входят в Алтайскую макро-семью языков, и по морфологической классификации относятся к агглютинативным (т. е. «приклеивание») различных формантов суффиксов или префиксов) группам языков. Этот историко-лингвистический факт является отличным поводом для изучения происхождения исторических корней двух языков. Научные исследования падежных окончаний японского и казахского языков вполне могут подтвердить тот факт, что подгруппы алтайских языков еще ближе друг к другу, чем принято считать в настоящее время, несмотря на географическое расстояния. Каждый грамматический падеж сравнительно-сопоставительно анализируется с работами японских и зарубежных ученых, работающих на японском языке, а также профессионалов казахского языкознания. В ходе исследования были четко продемонстрированы сходства и различия. В качестве подтверждения научных положений в статье использовано множество примеров на японском языке.

Ключевые слова: Япония, Казахстан, японский язык, казахский язык, падежные окончаний, лингвистика, компоративистика, агглютинация, этнолингвистика, Алтайские языки.

HISTORICAL SINGLE ROOTEDNESS OF KAZAKH AND JAPANESE LANGUAGES

Kuanbay O.

Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The article for the first time explores the scientifically comparative indicators of case endings with similarities and differences of bilingual connections as an accurate indicator of the historical unity of Kazakh-Japanese languages. The Kazakh and Japanese languages in the genealogical classifications are included in the Altai macro-family of languages, and by morphological classification they are referred to as agglutinative (i.e., “sticking” various formant suffixes or prefixes) groups of languages. This historical linguistic fact is an excellent reason to study the origin of the historical roots of the two languages. Scientific studies of case graduations of Japanese-Kazakh languages may well represent that the sub-groups of Altai languages are even closer to each other, despite geographic distances. Each grammatically case is comparatively compared with the works of Japanese and foreign scientists working in Japanese, as well as professionals of Kazakh linguistics. During the study, similarities and differences were clearly demonstrated. As an object of study, the article was supported by many examples in Japanese.

Keywords: Japan, Kazakhstan, japanese language, kazakh language, case endings, linguistics, comparativists, agglutination, ethnolinguistics, Altaic languages.

Кіріспе

Қазақ-жапон халықтарының тарихи тамырластығын этнолингвистика бағыты бойынша жан-жақты талдап, ұлттық болмыстың, ұлт ретіндегі сан ғасырлық тарихи қалыптасуы үрдісінің осы тілдік құрылымдардың бір ізділікке келуімен айқындалатындығы ғылымда белгілі. Кез-келген халықтың ұзақ мыңжылдықтарға созылатын этнотарихының қалыптасуы оның фольклёрлық, тарихи-мәдени құндылықтары, салт дәстүрі мен әдет-ғұрыптары болмыс-бітімі сол халықтың ойлау тілі арқылы жүзеге асытыны мәлім. Тарихты зерттеу өткен тарихи үрдістерге ғылыми объективті баға беріп қою ғана емес, ұлтың тұтас бір тірі организімі ретіндегі тілдердің шығу тегіне назар салып зерттеу – көптеген ғылымдағы шешімі табылмаған сұрақтарға жауап берері сөзсіз. Халықтардың тарихи тамырластығын ғылыми бағамдау – қос мемелекеттің өзара ғылыми ынтымақтасатықтан тыс, халықтар арасындағы байланысқа одан әрі тарихи салада көптеген жаңалықтар ашуға септігін тигізеді. Жапон-қазақ халқының тілдері шығу тегі тарихында яғни генеологиялық және морфологиялық классификация тұрғысында өзіндік ұқсастықтары бар екендігі жалпы ғылыми ортада белгілі болса да, тарихи үндестікті табу мақсатында тілдің грамматикалық форманттарын жіктеп, оны салыстырмалы салалы қарастыру Алтай тілдер тобындағы қос тілдің ғылыми жақындастығына негіз бола алады. Қазақ тілі және жапон тілдеріндегі септік жалғауларының ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау – тарихи тамырластықты ғылыми тұрғыда дәлелдей түседі. Қос тілдегі септік жалғаулары өзара байланыстырылып әлі күнге дейін толық зерттелмеген. Сондықтан салыстырмалы түрде ғылыми талдау жасап, зерттеуді қажет ететіні анық.

Мақаланың маңыздылығына тоқтала кетсек, қазақ тілі мен жапон тілдеріндегі септік жалғауларының ұқсастықтары мен айырмашылықтарын негізге ала отырып, географиялық қашықтықта жатқан қос елдің тарихи тамырластығының ғылыми зерттелуіне айтарлықтай жол ашылуында. Нақты айтқанда, күншығыс елі мен Ұлы Дала халықтарының ұлттық болмысы мен таным-түсініктерінің қалыптасып, оның тұтас бір этностық белгілерінің көрінуін ғылыми процессуалдық зерттеу осы тілдік форманттар арқылы жасалынатыны мәлім. Сол себепті кез-

келген ұлттың флективті не агглютинативті топтар құрамына кіретініне қарамастан, қауымдық құрылым дәрежесінен бастап этнос ретінде қалыптасуына дейінгі алғашқы белгілерінің бірі – сөз бен сөйлем байланысына қатысатын тілдік құрамдардың, септік жалғауларының маңызы өте жоғары. Тіл құрылымдарын байланыстыра отырып, зерттеу барысында екі елдің автохтонды мәдениет белгілері айшықталады да, ол өз кезегінде ұлттық тарих пен мәдениеттің бітімін негіздейді. Осы арқылы қазақ-жапон тілдерінің ішінде септік жалғауларын салыстыра отырып, екі тілдің тарихи тамырластығына нақты дәлелдер келтіреміз. Жапония мен Қазақстан арасындағы тарихи-мәдени байланыстардың ғылыми негіздемесінің жобалануына әрі нақты зерттеу бағыты ретінде болашақтағы тарих пен этнология саласында ортақ ғылыми жобаларды жүзеге асыруда осы сынды қазақ-жапон халықтарының ұлттық болмысының зерттелуі үрдісінде аса маңызды рөлге ие. Мақалада қос тілді зерттеу барысында тілдердің белгілі бір дәрежедегі ұқсастықтарын көре отырып, олардың өзара тарихи тамырластығын зерделеуге болады. Бұл өз кезегінде ғылыми байланыстарыдың нығаюына тарихты әр қырлы ракурстардан зерделеуге септігін тигізеді. Жапония мен Қазақстан арасындағы ғылыми байланыстың нығаюына аз да болса өз үлесін қосады деп үміттенеміз. Осы ғылыми мақала жапон тіліне, тарихына қызығушылығы бар оқушыларға, студенттерге, тіл мен әдебиет пәндерінің мұғалімдеріне, жалпы оқырмандарға, қазақ тілін үйренуші жапондарға немесе жапон тілін үйренуші қазақтарға ғылыми тұрғыда екі тілді қатар және қысқа мерзімде меңгеруге көмекші құрал болады деген ойдамыз. Зерттеу тақырыбы әлі де болса тереңірек қарастыруды талап етеді деп білеміз. Дегенмен, жапон – қазақ қалқының болмысын зерттеуде маңызды ғылыми ақпараттық көмекші бола алады деген ойдамыз.

Материалдар мен зерттеу методологиясы

Тарихи тамырластықтың белгілерін жапон-қазақ халықтарының лингвистикасы арқылы да зерттеуге болады. Соның бір көрсеткіші осы тарихты зерделеу олардың өткен оқиғаларына тарихи баға беру ғана емес тіл секілді тірі құбылысты зерттеу арқылы тарихи тамырластықты байланыстыруға нақта қадамдар жасалды. Дәйекті айтқанда, септік жалғауларына ғылыми анықтама беруде «Словарь иностранных слов» (М., 1986), «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» (Алматы., 1961), «Қазақ тілінің сөздігі» (Алматы., 1999), «Қазақ тілі энциклопедия» (Алматы., 1998), «Қазақ тілі энциклопедия» (Алматы., 2005), жан-жақты пайдаланылды. Сонымен қатар, мақала жазу барысында орыс тілінде жазылған ғалымдардың ғылыми еңбектерін аудару ісінде «Орысша-қазақша қазақша-орысша сөздік» 1-том. (Алматы., 1978) пайдаланылды. Келесі кезекте мақаланың негізгі бөлігінде келтірілген көптеген салыстырмалы мысалдар жапон тілінің оқулықтары: «*みんなの日本語初級I*» Minna no Nihongo Tokyo 2001, «*みんなの日本語初級I漢字*» Minna no Nihongo Kanji (English Edition) Tokyo 2003, «*日本語初歩*» With the Compliments of The Japan Foundation Japanese Language Institut Urawa . Tokyo, Japan, 2002., «*新文化初級日本語II*» Bunka institute of language. Tokyo 2000, кітаптарынан алынды. Бұл оқулықтар Жапонияның Білім және Ғылым Министірлігі бекіткен оқулық болғандықтан әлемнің түкпір-түкпірінде ғылыми қолданыста. Осы оқулықтардан келтірілген мысалдардың әрқайсысы, әғни әр сөйлем талданып, астында жапон тілінен қазақ тілінде оқылуы да берілген. Тарихи тамырластықты нақты ғылыми зерттеу бағытында бірталай шет елдік оның ішінде жапондық және Отандық білікті ғалымдардың еңбектері де зерттелді. Тақырыпқа қатысты олардың пікірлері де назардан тыс қалмады. Атап айтар болсақ, мақала жазу барысында жапон тіліне қатысты ғылыми базалық мағлұматты жапондық ғалым М. Киэданың «*日本語の文法*» Грамматика японского языка (М., 2004) жапон тілінің грамматикасы кітабынан қолданылды. Ғалым Масаюки Киэда барынша жан-жақты жапон тілінің құрылымдық грамматикасын зерттеп, нақты схемалармен көрсетіп кеткен. Мақала жазу

барысында осы кітап негізге алынды. Жапон тілі білімі саласында зерттеу жүргізген шет елдік ғалымдардың да нақты айтқанда Н.А.Сыромиятниковтың «Развитие новояпонского языка» (М., 2004) кітабында жапон тілінің заман ағымына қарай өзгерісін жақсы зерттеген. Осы кітапта ғылыми маңызды тұстары да жақсы атап көрсетілген. Л.Т. Нечаеваның «日本語» Японский язык (М.,2002) кітабында жапон тілінің шет елдіктергі жақсы үйрену құралы тұрғысында талдап жазылған. Б.П. Лаврентьевтің «Практическая грамматика японского языка» (М., 2001) кітабы болса алдыңғы тізбек ғалымдардың зерттеулеріндегідей салалы негізді түрде түргізген. Соның ішінде атап өтететіні И.В. Головиннің «Грамматика японского языка» (М.,1986) кітабы да мақаланың ақпараттық базасына негіздеме ретінде алынды. Л.Ю. Даниловтың «Японский язык» (М.,2000) зерттеуінен жапон тілінің септіктеріне қатысты белгілі бір ғылыми негіздемесін қарастырдық. Қазақ тілін зерттеген Отандық ғалымдар легіне келер болсақ, мақаланың зерттеу пәні К. Ахановтың «Тіл білімінің негіздері». (Алматы.,1993) кітабы нақты бағыт бағдар берді. Осы кітапта көрсетілген ғылыми тұжырымдамалар мақаланың құрылымдық қаңқасына негіз болды. Қазақ тілінің септік жалғауларын талдап, іріктеп жазу үдерісінде Ш.К. Бектұровтың «Қазақ тілі» (Алматы., 2006), С. Исаевтың «Қазақ тілі» (Алматы., 1993), Қ. Ибрагимовтың, Б.Базарғалиеваның «Қазақ тілі» (Алматы., 2005), «Практикалық қазақ тілі» (Алматы., 1993), сынды кітаптары кеңінен қолданылды. Жоғарыда аталған авторлар еңбектері қазақ тіл білімі салысындағы жалпыға бірдей ғылыми айналымда болған оқулықтар болғандықтан, ондағы ақпараттың ғылыми бірзділікке негізделген, жүйелі дәйектермен бекітілгендігін ескертеміз. Мақаланың зерттеу пәні сапалы, әрі ғылыми әртараптылық тұрғысынан жан-жақты қарастырылуына орай Жапонияның баспасынан шыққан мынадай оқулықтар да назардан тыс қалмады. Күнделікті қоланыстағы қазақ тілін жапон елі қалай қабылдайтындығын осы кітіптан анық көруге болады: «カザフ語 会話» Қазақ тілі диалогі. (Токио., 1994). Жапондық көзқарас тұрғысындағы қазақ тілі жайлы ақпаратты 中嶋善輝(Накаджима Ёщитэру) «明解カザフ語文法» 東京 (Жан-жақты түсіндірілген қазақ тілі грамматикасы (Токио., 2004) кітабын пайдаланылды. Ямото Рюджи және С.А Қалқабаева мен Т.С. Сайранбаевтың «カザフ語—日本語 会話» Қазақша-Жапонша тілдескіш (Алматы.,2002), шағын тіл ұстарту құралы да мақаланың әр ракурстан екшеленіп жазылуына үлкен септігін тигізді. Мақалада зерттеу пәніне қатысты шет елдік ғалымдар мен Отандық тіл білімі мамандарының еңбектері алма-кезек салыстыра отырып зерттелді. Әрбір айтылған тұжырым нақты жапон тіліндегі мысалдармен күшейтілді. Мақаланың методологиялық талаптарына сәйкес деректік дәйектемелік база да зерттеу барысында нақты өз қызметін атқарды. Келтірілген дәйектемелер қазақ тіліне аударылып, оның оқылуы да көрсетілді. Септік жалғауларының әрбір жалғауына ғылыми баға беріліп, кестеде, септіктің орын реттері тізбек-тізбегімен ғалымдардың тұжырымдарымен талқылынып, ұқсастықтары мен айырмашылықтары сандық ретпен нақты анықталды. Ғылыми компаративистика әдісін қолдана отырып жазылған мақала өзінің мақсатты мүддесін орындай алды деп сенеміз.

Зерттеудің негізгі бөлімі

Қазақ-жапон халықтарының тарихи тамырластығы осы халықтардың ойлау жүйесінің негізі болып табылатын тіл арқылы жүзеге асады. Ұлттық сана-сезім мен құндылықтардың қалыптасуы тіл құралы арқылы сол халықтың қоршаған ортаны қабылдауынан, соған орай халықтың ішкі көңіл-күй құбылыстарының белгілері айшықталады. Дәстүр мен таным, рухани әлем жан дүниесінің кілті осы тілдің қолданылу орайына сай байып, тарихтың салалы тамырына айналады. Ол өз кезегінде ғасырлар бойы қалыптасатын ұлттық құндылықтар салт-сананың негізін қалап кетері сөзсіз. Мысалға қазақ дүниетанымында ерлік ұғымы елдікпен, имандылықпен обал-сауыбымен қатар жүрсе , жапондықтар да да Отан, ар мен намыс түсініктері қазақ халқына ұқсаса да өзіндік ерекшеліктері де жоқ емес. Ол жайлы 1907 жылы Санкт-Петербург қаласында

жарық көрген Дай Ичикаваның И.Клячко аударған «Этика японцевъ» кітібында: жас жапондық жігіт әскерге, соғысқа кетер болса ата-анасы да, келіндері де жас жігіт те бір де бір көздерінен жас шығармайды, бір-бірінің алдында әлсіздік танытпайды. Олардың ұлдарына айтары: «Өз Отаныңа қалтқысыз қызмет етіп абыроймен орал, не болмаса император үшін Отаның үшін жаныңды қый», - дей отырып жас жігітті жолға салып жібереді. Егер де жас жігіт өлімнен қорқып әлсіздік танытар болса, оны ата-анасы да қоғам да жазғырып, қорқақ ретінде қарайтын еді. Сондықтан жас жігіттің ерліктен басқа тандауы жоқ (Дай Ичикава, 1907: 2717-2718) Сол секілді халықтың ұлттық мінезі де олардың тұңғық түйсіктерінен бастау алары сөзсіз. Сонымен қатар тіл тамырластығының тарихында адамның ішкі жан дүнеисіндегі құбылыстарды да атап өтпеуге болмайды. Мысалға, жапондықтардың көп жағдайда алғысты ішінде сақтап, соны қиымылымен білдіруде сол ұлттың өзіне тән ерекшелігі десек те болады. Мысалы, Жапонияның белгілі жазушысы, Нобель сыйлығының иегері Кавабата Иасунаридің «Идзуно одарико» кітабына жазған Такэниши Хироконың «Адам және әдеби туынды» атты сын пікірінде былай деген: «Саяхатшылардың бір тобымен бөлініп кеткеннен кейінгі көз жасын бәлкім сезім деп айтуға келмес. Ол аяқ астынан туған мейірімнен, сананың түбіндегі тәкаппарлықтың бұлтын сейілткен белгі болып табылады. Міне, сондықтанда, «қанша мейірімді болсаңыз да, оны соншалықты табиғаттан сіңіре біліңіз» (Қуанбай, 2012:53) Жоғарыда келтірілген мысалда «қанша мейірімді болсаңыз да, оны соншалықты табиғаттан сіңіре біліңіз», - деу арқылы жапон ұлты өздерінің табиғатқа етене жақын екендіктерін, әрі осындай игілікті берген табиғатқа алғыс білдіруді ұмытпаңыздар дегенді меңзейді. Осылайша қос халықтың ғасырлар бойы жиналған әдет-ғұрыптарымен салт-дәстүрлері жапон-қазақ халықтарын ұлт ретінде қалыптастырып, тілдік қоржынын байыта түскені сөзсіз. Географиялық табиғи факторлар да тілдің лексикологиясына да орасан зор ықпал етеді. Тұрғылықты жердің ауа-райы мен физикалық заңдылық тұрғысында қайталанатын құбылыстарға орай халықтың мінез-құлқы да өзіндік реңге ие болады. Ол өз кезегінде ұлттық дүниетаныммен халықтың ішкі рухани әлемін қанық қыла түспек. Ендігі кезекте осы тілдік құндылықты тереңірек үңіліп жапон қазақ тілдерінің тарихи тамырластығын ол арқылы ұлттық дүниетаным бұлағын ашуға тереңірек үңіліп көрейік.

Жапон-қазақ тілдерінің тамырластық тарихында, басқа шет тілдерге қарағанда (үнді-европа тілдері, семит-хамит тілдері, кавказ тілі, фин-угор тілі, моңғол тілі, тунгус-манчжур тілі қытай-тибет тілі) мағына, мазмұндық жағынан бір табан жақын, тіл құрылысы бойынша өзара үндес келеді. Тіл ғылымының зерттелуі екі классификацияға бөлінеді. Тіл білімі ғылымында қазақ-жапон тілдері өзара ұқсас екендігі жалпылама белгілі болса да оның нақты генеалогиялық және морфологиялық классификацияда қос тілдің тілдік құрамының бір екендігін тағы да байқауға болады. (Аханов, 1993:488) Талданатын екі тілдің агглютинативті (жалғамалы) екенін көрдік. Екі тілдегі септік жалғаулары сөйлем құрылысының қажетті бөлігі болып, маңызды орын алып отыр. Бұл тілдік құбылыс географиялық қашықтыққа қарамастан екі елдің ойлау жүйесіндегі, тарихи тамырластықтың рухани тілдік байланысындағы бірізділіктен хабар беретінін көреміз.

Мысалы: この 漢字の 読み方を 教えて 下さい。

(Коно канджино ёмикатао ощиэтэ кудасай)

Мына иероглиф-тің оқылу әдісін үйретіңізші.

(Minna no Nihongo, 2005: 216)

Бұл мысалдан жапон қазақ тілдерінің сөйлем құрылымындағы грамматикалық бөлшектердің орналасу ретінің біркелкілігін аңғарамыз. Тілдердің тамырластығын ғылыми дәлелдеу осындай мысалдарды талдаумен жүргізіледі. Мақалада алдағы уақытта әрбір септік жалғауы жіктеліп нақты талданытынын ескертеміз. Енді кезекте, септіктің ғылыми тұжырымдамаларындағы анықтамаларынан бастайық.

Септік жалғауын «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде», «Сөз бен сөздің арасын қиыстырып, септестіріп тұратын қазақ тіліндегі зат есімдік жалғаулардың бір түрі» (Исаев,1993:261),- деп сипаттаса, «Қазақ тілінің сөздігінде» (Қазақ тілінің сөздігі,1999:569) «Септік деп – септік жалғауы (лингвистика) сөздерді септеу кезіндегі жалғанатын қосымшалар» деп келтірілген. Жалпы «септік» деген сөз «көмек-жәрдем» сөздерімен синоним екендігін ескерсек, сөз бен сөзді байланыстыратын негізгі грамматикалық құрал жапон-қазақ елінің ұлттық болмысы, сана сезіміндегі, ойлау жүйесіндегі ұқсастықтан хабар беретінін аңғарамыз. Сол себепті септік жалғауларын зерттеу – этнология саласында да көп ғылыми жаңалықтарға жол ашатынын білуге болады. Келесі ретте септік жайлы жапон, қазақ және орыс ғалымдарының ғылыми анықтамалары қарастырылады:

«Септік жалғаулары деп сөйлемдегі сөздерді бір–бірімен байланыстырып, олардың арасындағы алуан түрлі синтаксистік қатынастарды көрсетіп, өзі жалғанған сөзге әртүрлі заттық ұғымға байланысты грамматикалық мағына үстейтін қосымша» (Исаев,1993:342),- деп С.Исаев айтса, М.Киэда өзінің «日本語の文法» (Нихонгоно бумпоу) «Жапон тілінің грамматикасы» кітабында - «Септік жалғаулары–деп 格助詞(какуджеши) 名詞(меиши) (зат есімі) басқа сөздерге жалғанатын сөздерді айтады. Ол сөздің қай бағытқа (позиция) қатысты екенін көрсетіп, кезек-кезегімен жүреді. Септік бағыттың қатысына қарай сөйлемнің барлық бірлігін ұстап тұрады» (Киэда, 2004:507),- деген. Бұл жерде Жапон ғалымы Масаюки Киэда мен С.Исаев та қос тілдегі септіктің анықтамасын беруде тілдік құбылыстағы өзгерістің бірдей екендігін атап отыр. Енді И.В.Головнин септік жалғаулары туралы былай дейді (Головнин,1986:227) «Септік жалғаулары жапон тілінде екінші аса жоғары дәрежелі орынға ие. Бұл грамматикалық қорытындылаушы, әрі айрықша мәнді синтаксистік жеке дара емес морфологиялық өзгермейтін ауызша ауыспалы бірлік. Бұлар жоғарғы дәрежелі сөздерге көмекші ретінде қолданылады...»

Ал енді Б.П. Лаврентьевтің түйіндеуінде: «Септеулік жалғаулар-олар сөйлем мен сөз тіркестерін немесе синтаксисті субстантивті топтың ішіндегі басқа сөздермен және есім сөздерді өзара байланыстыратын грамматикалық құралдың рөлін атқарады. Септік жалғаулары зат есімнен кейін синтаксистік жолмен жалғанады. Алайда, зат есімнің өзі бұл жағдайда өзгеріске ұшырамайды...(Лаврентьев,2001:24)»,-деген, ал Ш.К. Бектұров: «Септік жалғауы да көптік жалғауы сияқты сөз бен сөздің арасын байланыстырып, оларды өзара қарым–қатынасқа түсіреді. Септік жалғауы арқылы есімдер сөйлемдегі етістіктермен де, шылаулармен де олардан басқа сөздермен де, тіпті өзді-өзі де қарым қатынасқа түседі» (Бектұров, 2006:64),-деген анықтама берген.

Г. Қосымова мен С. Исаев Қазақ тілінің 7–сыныпқа арналған оқулығында: «Септік жалғауы деп есімге жалғанғанда, оған белгілі бір грамматикалық мағынаны үстеп, сөйлемде оны басқа сөздермен байланысқа түсіреді» (Қазақ тілі, 2003:22),-деп айтар болса, «Практикалық қазақ тілін» жазған ғалымдар Н. Оралбаева,Т. Әбдіғалиева, Б. Шалабаева септік жалғауын «Сөз бен сөзді байланыстыратын қосымша»,-дейді (Практикалық қазақ тілі,1993:75).

Жоғарыда айтылып кеткен септік жайлы айтқан ғалымдар М. Киэда (жапон ғалымы), Б.П. Лаврентьев, И.В. Головнин (Ресей ғалымдары), Ш.К. Бектұров, С. Исаев, Г. Қосымова, Н. Оралбаева, Т. Әбдіғалиева, Б. Шалабаева (қазақ тілі септіктерін зерттеген ғалымдар) және қазақ тілі түсіндірме сөздігінде жазылған анықтамалар бір жерде тоғысып, септік жайлы толық мағлұмат береді. Осы анықтамалардың жинақталған бір ойды айқындап отырғандығының өзі жапон тілі мен қазақ тілі септіктерінің ұқсастығын көрсетіп, әрі екі тіл де (қазақ және жапон) (Қазақ тілі энциклопедия, 2005:11) агглютинативті тілдер қатарына жататынын анық көрсетеді. Тіл білімі ғылымында Алтай тілдер тобындағы тілдер өзара ұқсас екендігі жазылса да, жапон тілі мен қазақ тілдерінің септік жалғауларын жіктей отырып зерттеу арқылы ұқсастықтары мен айырмашылықтарын табу арқылы қос елдің тарихи тамырластықтығын алғаш болып зерттеу –

ғылымда үлкен жетістіктерге бастамашы болмақ деген үміттеміз.

Сонымен, бірінші ұқсастығы, жапон және қазақ тілі септіктерінің рет саны. Б.П. Лаврентьев (Лаврентьев,2001:25) жапон тілінде септіктің саны 12 деп қарастырады, олар Лаврентьев еңбегінде көрсетілген (1–кесте).

Жапон тілі септіктері
(Б.П. Лаврентьев еңбегінде 4–кестеде көрсетілген)

1–кесте

№	Септік атаулары	Септік көрсеткіштері
1.	Тематикалық <i>amau senmigi</i>	は (-ва)
2.	Рематикалық <i>amau senmigi</i>	が (-га)
3.	Ортақ <i>amau senmigi</i>	Нөлдік жалғау (сөз түбір күйінде қалады)
4.	<u>Ілік септігі</u>	の (-но)
5.	<u>Барыс септігі</u>	に (-ни)
6.	Табыс септігі	を (-о)
7.	Бағыттаушы септік	へ (-е)
8.	Жатыс септігі	で (-дә)
9.	Көмектес септік	と (-то)
10.	Шығыс септігі	から (-кара)
11.	Салыстырмалы шығыс септік	より (-ери)
12.	Шектеуші септік	まで (- мадэ)

Қазақ тілінде септік саны – жетеу. Септіктерді зерттеген жапон ғалымы Хацимотоның еңбегінде баяндалған көмекші шылау сөздер классификациясындағы 68-кестенің ғылыми зерттеуге қатысты бөлігі алынып қарастырылды. Астыңғы кестеде көрсетілген. (2–кесте) (Киэда, 2004:504)

Кесте-2 (68–кесте, Хацимото)

Жалғастырушы

Еггеннің артынан
(Сын есім)

Тайгенге (зат
есім) жалғанады

Әртүрлі
сөздерге
жалғанады

Көмекші үстеу сөздер	Тәуелдеуші көмекші сөз	Септік жалғаулары	Қатысты көмекші сөздер
1. <u>МАДЭ</u> --	<u>-НО</u> -	<u>-ГА; -О; -НИ; -ТО; -ЕРИ; -КАРА, -ДЭ</u>	<u>-ВА</u> -

Жапондық ғалым Хащimoto кестесінде септіктерді жетіге бөлгенін көруге болады. Алайда ол қатыстық көмекші жалғауは(ва)-ны, тәуелдеуші жалғауの(но) - ны, шектеуші шылауまで(мадэ)-ні негізгі жеті септік қатарына қоспаған және барыс септігінің тағы бір эквиваленті〜(э) мүлдем жоқ. Осы жеті септік сан жағынан қазақ тілінің септік санымен бірдей болғанымен, орналасу реті ұқсамайды. Рет саны мен орналасуы да тілді қабылдау әрі үйрену барысында өзіндік рөлі болады. Себебі, жеті септіктен тұратын қазақ тілінің жалғаулары осы тәртіп шеңберінде тілдегі өзінің функцияналдық қызметін мүлтіксіз атқарады. Сол секілді жапон тіліндегі септіктер өзіндік ерекшелікке ие. Жапонияның географиялық орналасуына да орай тілдік құрылымның қалыптасу кезінде де мұхит елдерінің халықтарыжапон архипелагына келіп қоныс аударып, тарих толқынында олар өзара біте қайнасып біртұтас жапон еліне айналды. Сондықтан да жапон тілі Алтай тілдер тобындағы тіл болса да, сөйлем құрылымы қазақ тіліндегідей болып сақталса да, этнос қалыптасуындағы сыртқы ішкі факторлар себебінен жапон тіліндегі септік жалғаулары өзіндік ерекшеліктерге де ие. Оны төменгі 3-кестеде жақты нақты талдып көрсетіледі. Егер де Лаврентьев қарастырған тематикалық, рематикалық атау септіктерін бір ғана атау септігі деп, ал барыс септігі мен бағыттаушы септіктерді біріктіріп барыс септігі деп қарастырсақ, ал салыстырмалы шығыс септігі мен шектеуші септікті жоғарыда аталған жапон жеті септігінің қатарынан (қазақ тілі сияқты негізгі жеті септік) (аса маңызды рөл атқармайтындықтан) алып тастаса, қазақ тілі септіктерімен мағыналық және рет саны жағынан ұқсас болады. Бұл ұқсастықтарды ескере отырып, өзгерістер енгізе келе келесі кесте ұсынылды. Осы кестені басшылыққа ала отырып, жапон және қазақ тілі септіктері салыстырылады (3-кесте).

Кесте-3.

№	Қазақ тілі септіктері	Жапон тілі септіктері			
1	Атау септігі	Жалғау	<i>Жалғауы Жоқ</i>	主格 しゅ かく	жалғау は (ва) が(га)
Сұрағы	<i>Кім? Не?</i>	сұрағы	<i>だれ、なん (дарэ, нан)</i>		
2	Ілік септігі	Жалғау	<i>-ның, -нің, -тың, - тің, -дың, -дің</i>	属格 ぞく かく	жалғау の (но)
Сұрағы	<i>Кімнің? Ненің?</i>	сұрағы	<i>だれの、なんの (дарэно, нанно)</i>		
3	Барыс септігі	Жалғау	<i>-ға, -ге -қа, -ке,</i>	与格 よか	жалғау に(ни) へ (э)

<

Сұрағы	<i>Кімге? Неге?</i>	сұрағы	だれに、なんに、どこに、どこへ (дарэни, нанни, докони, докоэ)			
4	Табыс септігі	жалғау	-ны, -ні, -ды, -ді, -ты, -ті	対格 たい かく	жалғау	を (о)
Сұрағы	<i>Кімді? Нені?</i>	сұрағы	だれが、なにを (дарэга, нанио)			
5	Жатыс септігі	жалғау	-ды, -де, -та, -те	位格 いか かく	жалғау	で (дэ) に (ни)
Сұрағы	<i>Кімде? Неде?</i>	сұрағы	だれに、なんで、どこで (дарэни, нандэ, докодэ)			
6	Шығыс септігі:	жалғау	-дан, -ден, -тан, -тен	奪格 だか かく	жалғау	か ら (кара)
Сұрағы	<i>Кімнен? Неден?</i>	сұрағы	だれから、 なにから、 どこから (дарэкара, наникара, дакокара)			
7	Көмектес септік	жалғау	-мен, -пен, -бен	助格 じょ かく	жалғау	と (то) で (-де)
Сұрағы	<i>Кіммен? немен?</i>	сұрағы	だれと、なんで (дарэто, нандэ)			

Оцуки Фумихико зерттеулерінде жапон тілінде 8 септік бар деп жазса, «Жапон тілі грамматикасының лекциясында» Ямада Ешио септік жалғауларын 9 түрге бөледі. М. Киэда 「日本語の文法」 (Нихонгоно бумпоу) кітабындағы тұжырымы бойынша 9 септік бар, М. Киэда еңбегіндегі ойды салыстыра отырып, септіктерді қазақ тілі септіктерінің орналасу тәртібі кесте жүзінде көрсетілді. 1–септіктен 4–септікке дейін жапон мен қазақ тілі септіктерінің орналасу реті ұқсас келеді. Бұл ұқсастықты төменгі кестеден көруге болады.

Кесте-4

№	Жалғау	日本語の	Ортақ ұқсастықтары	Қазақ тілі септігі
---	--------	------	--------------------	--------------------

		格助詞 (жапон тілінің септіктері)	мен айырмашылықтары	
1	га	Атау септігі	+	Атау септігі
2	но	Ілік	+	Ілік
3	ни	Барыс септігі:	+	Барыс септігі
4	о	Табыс септігі:	+	Табыс септігі
5	то	Көмектес септігі:	-	Жатыс септігі
6	э	Барыс септігі (бағыттаушы)	-	Шығыс септігі
7	ери	Салыстырмалы септік	-	Көмектес септік
8	кара	Шығыс септігі:	-	-----
9	дэ	Жатыс	-	-----

(Түсінікті болу үшін төмендегідей шартты белгілер пайдаланылды: «+» ұқсайды, «-» ұқсамайды.)

Сонымен, жоғарыда аталған ғалымдар Б.П. Лаврентьев, Хащимото, М. Киэда, Оцуки Фумихико, Ямада Ешио еңбектерін қарастырып, олардың тұжырымдарындағы жапон септіктері мен қазақ тілі септіктері арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарына тоқталдық. Әр ғалым әр түрлі ғылыми тұжырымдар мен пікірлер келтіре отырып дәлелдеуге тырысқан. Заман ағымы өзгеруіне қарай, ғылым мен техника дамуы барлық ұлт тардың тіл ғылымына көптеген өзгерістер әкелді. Көнерген сөздер қолданыстан шығып, жаңа сөздер тілдерді де өзгеріске ұшыратты. Мысалы, қазіргі жапон септіктерін орналасу ретін қазақ тілін жапон тілінде түсіндіру барысында 7 септікке бөледі. Олардың мағынасы мен орналасу ретін біздің қазақ тілін ғылыми сипаттау барысында өте ұтымды пайдаланған. Нақты айтқанда, жоғарыдағы жапон тілі септіктерінің рет саны мен орналасуы тұрғысындағы әркелкіліктің ішінен қазақ тіліне жапон тілінде түсініктеме берерде жапон тілінің септіктерін іріктеп алып, жеті септікті жапон тілінде жүйелі түрде көрсеткен. Бұл жайлы 2004 жылы Токиода шыққан «Жан-жақты түсіндірілген қазақ тілі грамматикасы» 「明解力ザフ語文法」東京 кітабында көрсетілген (5-кесте) (Жан-жақты түсіндірілген қазақ тілі грамматикасы, 2004:30)

Кесте - 5.

格	人称		一人称	
	単数 (私)	複数(私達)		
主格 (~は) (しゅかく)	Мен		Біз	Біздер
属格 (~の) (ぞくかく)	Менің		Біздің	Біздердің

与格 (～へ) (よかく)	Маған	Бізге	Біздерге
対格 (～を) (たいかく)	Мені	Бізді	Біздерді
位格 (～に) (いかく)	Менде	Бізде	Біздерде
奪格 (～から) (だかく)	Менен	Бізден	Біздерден
助格 (～と) (じょかく)	Менімен	Бізбен	Біздермен

Жоғарыда қарастырылған ғалымдардың ғылыми тұжырымдары сараланып, қазіргі таңдағы жапон септіктерін қазақ тілімен байланыстырып қарастыратын болса екі тілді де жеті септіктің өзіндік формасын көруге болады. Әрине, атау септігі секілді өзіндік еркешелігі бар жалғаулар жапон тілінде болса қазақ тілінде тем мен рема тақырыптары қарастырылмағын. Дегенмен, бұндай айырмашылықтар қос тілің септік жалғауларындағы жалпылама ұқсастықтарына еш кедергі келтіре алмайды.

I. Қазақ тілі мен жапон тілінің атау септігіндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтар

Ғылыми анықтама:

は- Зат есімнен кейін жалғанатын жалғау тақырыпты үстейді. Атау септігі квалификативті сөйлемде және толықтауыш қатысқан етістікті, баяндауышты сөйлемде неғұрлым айқын көрінеді (Лаврентьев, 2001:108);

が-Синтаксеманың құрамына кіре отырып, заттанған етістікпен бірге сөз тұлғасын сақтай отырып, зат есімнің синтаксистік бағытын береді (Головнин, 1986:237);

Арнайы жалғауы жоқ, зат есімнің негізгі түбір тұлғасымен сәйкес келеді. Атау тұлғасындағы зат есім сөйлемде бастауыш қызметін атқарады. Басқа сөз таптары келсе заттанып барып, бастауыш болады (Исаев, 1993:44)

Ескерту* -жалғау жоқ деген белгі

Қазақ тілі мен жапон тілінің атау септігіндегі ұқсастықтар:

1. Атау септігі жапон және қазақ тілінде де бар;
2. Қазақ тілінде «атау септігі» деп аталады, жапон тілінде «主格» (сююкаку) деп аталады;
3. Қазақ тілінде атау септігінің сұрақтары: кім? не?

жапон тілінде : *だれですか、なんですか* (дарэ деска, нан дэска);

4. Екі тілде де бұл септіктер бірінші болып тұрады;

5. Екі тілде де бұл септік белгілі бір объектіні атап айтады: мысалы, қазақ тілінде: «Бірлік түбі – береке» (Халық мақалы). Мақал «береке» сөзіне қатысты айтылып тұр, яғни тақырып «береке» сөзі,

жапон тілінде: *てんさいは わすれたころに やって 来る*

(Тэнсайва, васурэтакорони яттэ куру)

«Зіл-зала ұмыт болғанда келеді» (жапон мақалы)

Бұл жерде қозғалған тақырып – «зіл-зала», соған қатысты оқиға баяндалған;

6. Екі тілде де атау септіктері айтылған затына қарай бастауыштың сұрағына жауап береді де, атау септігіне тұрып тақырыпты білдіреді, грамматикалық қолданыстары ұқсас;

7. «Атау» сөзі 4 әріптен құралса, «主格»(Шююкаку) 4 әріптен құралған;

8. Атау септігінің қазақ тілінде арнайы жалғауы жоқ. Жапон тілінде де жалғау жалғанбайтын кездері болады. (Ғалым Б.П. Лаврентьев жапон тілінде атау септігінің 9 белгісі бар екенін дәлелдегенін айтады):

мысалы: わたくし、そんな 事は 知りません

(Ватакуши, сонна котова ширимасэн.)

Мен ол нәрсені білмеймін...

(Лаврентьев, 2001:30)

9. Қазақ және жапон тілдерінде атау септіктері алдында тұрған сөзді өзгеріске ұшыратпайды;

10. Сөйлем ішінде жаңа тақырып қозғалып, сол (тақырып) зат не адам сөйлемде маңызды болуы ұқсас келеді:

11. мысалы : 私の 兄は 見た、多分、彼が 知っていよう

(Ватачино анива мита, табун, карэга щиттэйё)

Менің ағам көрген, бәлкім, ол білер.

(Жан-жақты түсіндірілген қазақ тілі грамматикасы, 2004:44)

Қазақ тілі мен жапон тілінің атау септігіндегі айырмашылықтар:

1. Атау септіктерінің жапон тілінде тематикалық, рематикалық және нөлдік жалғаулы деген түрлері бар, жапон тілінде соған орай 「は」 (ва), 「が」 (га) деген атау септігінің жалғауы бар, ал қазақ тілінде жоқ. Жапон тілінің ерекшелігі, теманың (сөздің тақырыбы, бастапқы нүктесі, сөздің оқырманға, тыңдаушыға, және т.б. сөзбен айтқанда, осы сөздің қабылдаушыға белгілі болып табылады) және реманың (бұл тыңдаушы тарапқа жаңа және белгісіз болатын мәлімдеменің бөлігі) болуында.

II. Қазақ тілі мен жапон тілінің ілік септігіндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтар

Қазақ тілінде жапон тілінде

-нің, нің

-дың, дің

-の(но)

-тың, тің

Ғылыми анықтама:

の—Зат есімге (名詞) жалғана отырып, жалғанған зат есімді басқа зат есімге анықтауыш қылатын жалғау ауызекі және жазба тілде бірдей қолданылады. Субстантивтенген зат есімге жалғанады. Меншікті принципті көрсетеді.

-нің, ның- меншіктілікті, бір затқа тән екендігін көрсетеді. Әдетте -дың, -дің ілік септігі тәуелдік жалғаулы сөзбен тіркесіп, -тың, -тің қолданылады да, ілік септікті иеленуші зат (я адам) болады. Сондай-ақ бүтіннің бөлшегі (үй-дің терезесі). Әр түрлі табиғи байланыстырады (су-дың сылдыры) білдіреді. Кейде ілік септігі түсіп қалып та қолданылады. (Исаев,1993:44)

Қазақ тілі мен жапон тілінің ілік септігіндегі ұқсастықтар:

1. Қазақ және жапон тілдерінде ілік септігі бар;

2. Жапон тілінде: «属格» (дзокукаку), қазақ тілінде: «ілік» деп аталады;

3. Екі тілдің де ілік септіктерінің бір қатар сұрақтары бар: қазақ тілінде: кімнің? ненің? қай жақтың? қай жердің?

жапон тілінде: だれの (дарэно)、なんの(нанно)

どこの (доконо)、どちらの (дочирано);

4. Зат есімге, сұрау есімдіктеріне, субстантивті етістіктерден кейін жалғанады: мысалы: これ だれの ノート ですか

(Корэ дарэно ноото дэска)

Мынау кімнің дәптері? (Minna no Nihongo, 2005:18)

5. Өзінің алдындағы сөзге еш өзгеріссіз жалғанады:

мысалы: Жұмыстың жоспары.

仕事の 予定 です

(Шиготоно ётэй дес)

(түбірсөз: «жұмыс -仕事»), (Бектұров,2006:66);

6. Қазақ тілінде ілік септігі жасырын байланысады. Жапон тілінде де жалғауды қолданбауға да болады:

мысалы: Вокзал [дың] алды. (-дың жасырын)

駅 [の] 前 (Эки [но] маэ);

7. Екі тілде де бұл септік жазбаша және ауыз екі тілде қолданылуы өте ұқсас;

8. Жапон және қазақ тілінде бұл септік орын реті бойынша екінші септік;

9. Ілік жалғаулы сөз сөйлемде анықтауыш қызметін атқарады:

мысалы: 言葉の 意味

(Котобано ими)

Сөздің мәнісі. (Minna no Nihongo Kanji, 2005:117).

Қазақ тілі мен жапон тілінің ілік септігіндегі айырмашылықтар:

1. Қазақ тілінде ілік септігінің жалғауы үндестік заңына бағына байланысады, сондықтан қазақ тілінде ілік септігінің жалғаулары алтау.

Жапон тілінде 「の」 (-но) үндестік заңына бағынуды талап етпейді:

мысалы: Тон-ның жағасы болма,

Ел-дің ағасы бол. (шешендік сөз, нақыл)

すずめの なみだ («аз» деген мағынаны білдіретін тұрақты сөз тіркесі)

(Судзумэно намида)(аудармасы: «Торғайдың жасы» немесе

«Қасқалдақтың қанындай»)

III. Қазақ тілі мен жапон тілінің барыс септігіндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтар

Қазақ тілінде жапон тілінде

-ға; -ге — に (ни)

-қа; -ке — へ(э)

-а; -е

Ғылыми анықтама.

に(ни), へ(э) (Киэда,2004:516), (Головнин, 1986:239), (Сыромятников, 2004:121)

Жанама толықтауыштың бағытындағы субстантивті синтаксема етістікті және адъективті сөйлемдерді анықтайды. Зат есімге және етістікке жалғанады. Сонымен қатар объектіні, іс-әрекеттің бағытын, мекен жайын, мақсатын, соңғы қозғалыс пунктін білдіреді.

-ға, -ге, -қа, -ке- (Бектұров, 2006:66) бұл жалғаулар сөйлемде ашық та жасырын дабайланыса береді. Бұл септіктегі сөз етістікпен болған мүшемен тікелей де, жанамалай да байланысып, негізінен қимылдық бағытын, мақсатын білдіреді. Барыс жалғаулы сөз сөйлемде толықтауыштың қызметін атқарады. (Орысша-қазақша қазақша-орысша сөздік, 1978:356-19)

Қазақ тілі мен жапон тілінің барыс септігіндегі ұқсастықтар:

1. Қазақ және жапон тілінде де барыс септігі бар;

2. Септік атаулары: қазақ тілінде: «барыс», жапон тілінде «与格» (ёкаку)

3. Екі тілдің барыс септіктерінің сұрақтары:

қазақ тілінде : кімге? неге? қайда? қай жаққа?

жапон тілінде : だれに、なに、どこえ、どこに

(дарэни, нанни, докоэ, докони);

4. Екі тілде де септік жалғаулары рет саны бойынша 3–ші болып орналасады.
5. Екі тілдің барыс септіктері бағытты білдіреді:

мысалы: 私は 学校へ 行った

(Ватащива гаккоуэ йтта)

Мен мектепке бардым.

(Жан-жақты түсіндірілген қазақ тілі грамматикасы, 2004:49);

6. Етістіктің қатысына қарай зат есімге (名詞) жалғанады:

мысалы: 1.1 こ 父にる

(Ко чичини ниру) Бала әкеге ұқсайды.

1.2 私は 日本へ行こうと 思っています

(Ватащива Нихонэ йкоу то омоттэ имасу)

Мен Жапонияға баруды ойлап жүрмін.

(Nihongo shyoho, 2002:151);

7. Қазақ және жапон тілінде барыс септіктері толықтауыш сұрақтарына жауап береді: мысалы: あしたどこへ行きますか

(Ащта докоэ йкимаска)

Ертең қайда барасың? (Minna no Nihongo, 2005:38);

Қазақ тілі мен жапон тілінің барыс септігіндегі айырмашылықтар:

Мағыналық жағынан жапон тіліндегі барыс септігінің екі жалғауы бар. 「に」 (ни) барыс, 「へ」 (э) бағыттаушы болып екіге бөлінсе (Б.П. Лаврентьев), қазақ тілінде жалғыз барыс септігі бар. Алайда, «Қазіргі таңдағы жапон тілінде бағыт және іс әрекет мекені бойынша бағыттаушы септік барыс септігінен айырмашылығы жоқ.», - дейді Б.П. Лаврентьев.

IV. Қазақ тілі мен жапон тілінің табыс септігіндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтар

Қазақ тілі Жапон тілі

-ны, -ні

-ды, -ді —を (O)

-ты, -ті

-ын, -н

Ғылыми анықтама:

を Негізінен, зат есімге тура толықтауыштық тұлғаны көрсете отырып, субстантивті синтаксеманы білдіреді. Сонымен қатар іс-әрекет субъектісінің орын ауысуы を-ның жалғануы арқылы етістікпен көрінеді. (Головнин, 1986: 238) (Сыромятников, 2004:117-118)

–ны, –ні, –ты, –ті табыс септігі жеті септіктің бір түрі. Табыс септігінің жалғаулары кейде ашық, кейде жасырын тұрып байланысады. Табыс септікті сөз үнемі етістікпен жалғанып, амалмен, іспен тікелей қатыста болады, тура толықтауыш қызметін атқарады. Сингармонизм заңына сәйкес буын және дыбыс сипатына қарай жалғанады (Қазақ тілі энциклопедия, 2005:140).

Қазақ тілі мен жапон тілінің табыс септігіндегі ұқсастықтар:

1. Екі тілде де табыс септігі бар;

2. Жапон және қазақ тілінде табыс септіктері рет саны бойынша 4–орында орналасқан. Жапон тілінде: «対格» (тайкаку), қазақ тілінде «табыс» септігі деп аталады;

3. Қазақ және жапон тілдерінде мынадай бірқатар сұрақтарға жауап береді: кімді? нені? қандайын? қайсысын? кімін? несін? –қазақ тілінде, жапон тілінде: だれが、なにを、どこを、どちらを (дарэга, данио, докоо, дочирао);

4. Табыс септігі екі тілде де тура толықтауыш болады:

мысалы: Суды шым, сөзді шын тоқтатар. (Ибрагимов, 2005:145)

ドアを閉める

(Доао шимэру)

Есікті жабу (Shin bunka shokyu nihonngo II, 2000:74);

5. Табыс септігінің жалғаулары сілтеу есімдігінен кейін жалғанады:

мысалы: қазақ тілінде: мынаны өтінемін. (беріңізші)

(Корэо қудасай)

жапон тілінде: これを 下さい (Minna no Nihongo, 2005:23);

6. Жапон тілінде табыс септігінің жалғаулары іс-әрекет нәтижесінде туындаған зат не объектіге жалғанады. Табыс септігінің жалғауының бұл түрі қазақ тілінде де ұштасады:

мысалы: おかさんは 私の 服を めって くれました

(Окасанва ваташино ёфукуо нутте курэмащитка.)

Анам менің киімімді тігіп берді (Головнин, 1986:238);

7. Екі тілде де септік жалғауынсыз байланысады:

мысалы: 五キロメートル (を)歩く

(Го киромээтору (о) аруку)

Бес километр (ді) жаяу жүру;

8. Қос тілде де уақыт өлшемі, арақашықтық немесе кеңістікті білдіретін сөздерге жалғанады:

мысалы: 二 三 日を ぼんやり 過ごす

(Ни-сан ничио боняри сугосу)

Екі-үш күнді бос өткізу. (Лаврентьев,2001:38);

9. Негізгі тұрған сөзге қазақ тілінде де жапон тілінде де табыс септігі

жалғанған, әрі жіктік жалғауының I жақ жекеше түрі (мен) жасырын тұр:

мысалы: 辞書を 見ます

(Джищёо мимас)

Сөздікті қараймын. (Түбір сөз: сөздік - 辞書)

(Minna no Nihongo Kanji, 2005:117)

Қазақ тілі мен жапон тілінің табыс септігіндегі айырмашылықтар:

1. Қазақ тілінде табыс септігі буын үндестігіне бағынады, сондықтан алты бірдей жалғауы бар, бірақ жапон тілінде жалғау жалғыз, жапон тілінде барлығына 「を」 (О) ғана жалғанады;

2. Қазақ тілімен салыстыра қарағанда жапон тіліндегі табыс септігінің өзіне тән қасиеті, ол шығыс септігінің қызметінде тұра алады:

мысалы: 家を出る

(Иэо дәру)

Үйден шығу. (Лаврентьев, 2001:38).

V. Қазақ тілі мен жапон тілінің жатыс септігіндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтар

Қазақ тілінде Жапон тілінде

-да, -де -で(де)

-та, -те -に(ни)

Ғылыми анықтама. で – жанама толықтауыштың (объект) бағытындағы (позиция) заттанған етістікті синтаксемаға жалғанатын жалғау. Кейде (Киэда,2004:35) адъективті сөйлемге де жалғанады. «に» (ни) мен (тэ)нің (нитэ) ажыратылуынан жасалынған. (тэ - Камакура 1192-1333 жылғы дәуірде шыққан деп есептеледі). で - әс-әрекеттің орынын, мезгілін, уақытын және белгілі бір заттың көмегімен жасалатынын білдіреді (құрал, жабдықтар) (Головнин,1986:242), (Киэда,2004:529).

-да, -де, -те, -те -кимылдың іс-әрекеттің болу орнын, мекенін, кейде мезгілін, көлемін білдіріп, етістіктен болған мүшеге қызмет етеді. Сонымен қатар мезгіл пысықтауыш және жанама толықтауыштың қызметін атқарады. (Көне түркі жазбаларында жатыс септігінің мағынасы қолданылу аясы қазіргіден де кең болған. Ол барыс, шығыс септіктерінің қызметін атқара алатын.)

Қазақ тілі мен жапон тілінің жатыс септігіндегі ұқсастықтар:

1. Басқа септіктерге қарағанда жапон тілінің 「で」 (де) жатыс септік жалғауы қазақ тіліндегі (де) жалғауымен қолданысы жағынан да әрі дыбысталуы жағынан да ұқсайды:

мысалы: 「おはよう ございます」は 英語で 何と言いますか

(«Оһаёу годзаймасу» ва эйгодэ нанто иимаска)

«Қайырлы таң» ағылшын тілінде қалай деп айтылады?

(Nihongo shohou, 2002:119);

2. Екі тілдің жатыс септіктерінің арнайы атаулары бар: қазақ тілінде:«жатыс», жапон тілінде: «位格» (икаку) септігі деп аталады;

3. Қазақ және жапон тілдерінде жатыс септігінің сұрақтары: кімде? неде? қайда? だれに (дарэни), なんて (нандэ), どこで (докодэ);

4. Жапон, қазақ тілдерінде жатыс септігі белгілі бір нәрсені анық көрсетеді және жанама толықтауыштың сұрағына жауап береді:

мысалы: 日本で 一番 高い 山は 富士山 です

(Нихондэ ичибан такай ямава фуджи сан дэс)

Жапонияда ең биік тау-Фуджи тауы. (Нечаева,2002:6);

5. Жатыс септіктері екі тілде де іс-әрекет өтіп жатқан орынды білдіреді:

мысалы: 私は 大学で 勉強して います

(Ватацива дайгакудэ бэнкёштэ имас)

Мен университетте оқып жатырмын. (Ямото Рюджи,2005:15);

6. Жатыс септігінің жапон тілдегі で (де) нұсқасы және қазақ тілдегі (да) нұсқасы (қайда? どこで) сұрақтарында еш өзгеріссіз сөйлем басы мен ортасында кездеседі:

мысалы: どこで 勉強していますか

(Докодэ бэнкиёштэ имаска)

Қайда оқып жатырсың? (Ямото Рюджи,2005:15);

7. Жапон және қазақ тілінде жатыс септігі іс-әрекет болып жатқан мезгілді білдіреді:

мысалы: 夏休みに 国へ 帰りなければ なりません

(Нацуясумини куниэ каэрина кэрэба наримасэн)

Жазғы демалыста елге қайту керек;

8. «で» де нің бұрынғысы «て» тэ болған. Қазақ тілінде жапон тілінің «тэ»жалғауына ұқса «те»жалғауы бар;

9. Екі тілде де іс-әрекеттің уақытын білдіреді:

мысалы: この 仕事は 1つ月で かんせい する

(Коно щиготова иккагэцудэ кансэнсуру)

Мына жұмыс бір айда бітеді. (Киэда, 2004:529-530)

Қазақ тілі мен жапон тілінің жатыс септігіндегі айырмашылықтар:

1. Жапон тілінде жатыс септіктерінің жалғауы жалғыз, қазақ тілінде үндестік заңы бойынша төртеу;

2. Іс- әрекетті «で» (ДЭ) құрал, материал арқылы орындалуын білдіреді:

мысалы: バスで 行く - автобуспен бару

(Басудэ ику)

ナイフで 切る пышақпен кесу.

(Наифудэ киру)

(Сыромятников,2004:39)

(Жапон тіліндегі «で» (де)жалғауы Қазақ тілінде көмектес септігі қызметін атқарып тұр «мен, бен, пен»).

VI. Қазақ тілі мен жапон тілінің шығыс септігіндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтар

Қазақ тілі жапон тілі

-дан, -ден,

-тан, -тен

-нан, -нен

から (кара)

Ғылыми анықтама:

から– субстантивті анықтауыш немесе адъективті синтаксемалы бастауышқа және тәуелденген етістікке, субстантивке жалғанады. Ол қимылдың объекті төңірегінде болғанын, себебін, сапалық, сипаттағы сөздің салыстырмалық мәнін, істің, заттың тегін (түбір), өлшемін, мезгіл мәнін, жанама объектіні сипаттайды. (Сыромятников, 2004:132) (Головнин, 1986:103)

から (кара) Барыс септігінің жалғауынан кейін жалғанатын まで (мадэ) мағынасы жағынан қарама- қайшы.

-дан, -ден, -тан, -тен,-нан, -нен қимылдың іс-әрекеттің неден, қайдан шыққанын, басталғанын білдіріп, сөйлемде жанама толықтауыш және мекен, мезгіл пысықтауыш қызметін атқарады.

Шығыс септігі кейін, бері, соң шылауларымен де тіркесіп жұмсалады. Сонымен қатар барыс септігінің мағынасына қарама-қайшы (Қазақ тілі энциклопедия,2005:459), (Исаев, 1993:45- бет).

Қазақ тілі мен жапон тілінің шығыс септігіндегі ұқсастықтар:

1. Шығыс септігі жапон және қазақ тілінде де бар;

2. Қазақ тіліндегі септік «шығыс » деп аталады, жапон тілінде «奪格»

(だかく) (дакаку);

3. Қазақ тіліндегі сұрақтары: кімнен? неден? қайдан?

жапон тілінде: だれから (дарэкара), なにから (наникара),

どこから (дококара); どちらから (дочиракара)

4. Орналасу реті бойынша екі тілде де алтыншы септік;

5. Қазақ және жапон шығыс септіктеріндегі іс-әрекет белгілі бір заттан, я адамнан (объекіден) шығатынын көрсетеді:

мысалы: このりんごはおじさんから送っていました

(Коно рингова оджисанкара окуретеимащита.)

Мына алма ауылдағы ағамнан жіберілген;

(Данилов, 2000:21)

6. Екі тілде де шығыс септігі болған оқиғаның себебін білдіреді:

мысалы: 用事が ありますから、早く 帰ります

(Ёуджига аримаскара, хаяку каэримасу.).

(Жеке)Жұмысым болғандықтан ерте қайтамын.

(Minna no Nihongo,2005:113);

7. Қазақ және жапон тілінде іс-әрекеттің қай жерден басталатынын көрсетеді:

мысалы: 京都駅から16番のバスに乗って、大学前で降ります

(Киотоэкикара 16 банно басуни нотте, дайгакумаеде оримасу.)

Киото станциясынан 16-нөмірлі автобуска мініп, университет алдынан түсемін. (Minna no Nihongo,2005:130);

8. «Алды, асты, үсті, жаны, ортасы, арасы, арты»

«前、下、上、間、中、となり、後ろ»

сөздеріне еш өзгеріс енгізбей екі тілде де шығыс септігінің жалғауы жалғанады;

10. Шығыс септігі қазақ және жапон тілінде шектеулі арақашықтықты немесе шектеулі уақыттағы болған уақиғаны білдіреді:

мысалы: 昼休み 12時から 1時まで です

(Хируясуми 12 джикара 1 джимаде десу.

Күндізгі тынығу сағат 12- ден 1- ге дейін.

(Minna no Nihongo, 2005:32);

11. Септік қазақ және жапон тілінде де бір нәрсенің екіншісінен ажырату үшін қолданылады:

мысалы: アサンさんが こえから 知っていました

(Асансанга коэкара щиттэимацта)

Асан мырзаны дауысынан таныған едім.

11. Екі тілдің де шығыс септіктері мекен, мезгіл пысықтауыштарды білдіреді;

12. Екі тілдің де шығыс септігі баяндауыш та бола алады:

мысалы: 私達は 日本から です

(Ватащитащива Нихонкара десу)

Біз Жапонияданбыз.

Қазақ тілі мен жапон тілінің шығыс септігіндегі айырмашылықтар:

Қазақ тілінде шығыс септігінің алты көрсеткіші бар, үндестік заңына бағынады, ал жапон тілінде жалғау- біреу.

VII. Қазақ тілі мен жапон тілінің көмектес септігіндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтар

Қазақ тілі жапон тілі

-мен

-бен

-пен で (дэ), と (то)

Ғылыми анықтама:

と—өз қызметінде жанама толықтауыштың тұлғасына және объективті зат есімге, субстантивті синтаксема жалғанады. Бұл жалғау жазбаша және ауызекі тілде бірдей қолданылады. Ол (名詞) зат есімге немесе өзімен теңдес сөйлемге жалғана отырып, оны өзінен кейін тұрған сөзге үстеу жасайды.

-мен, -бен, -пен жалғаулары септіктегі істің, амалдың бір зат арқылы жасалуын, себеп мезгілін және тағы басқа түрлерін көрсетеді. Бұл септік басқа түркі тілдерінде жоқ. Үндестік заңына бағынбайды. Жуан варианты да жоқ. Жанама толықтауыш тұлғасында тұрады.

Қазақ тілі мен жапон тілінің көмектес септігіндегі ұқсастықтар:

1. Қазақ тіліндегі көмектес септігі жапон тілінде де бар;

2. Көмектес септігі жапон және қазақ тілінде де жетінші соңғы септік;

3. Жапон тілінде:助格 (Джэкаку) деп аталса, қазақ тілінде «көмектес» септігі деп аталады;

4. Екі тілде де тілдесуші адамдардың іс-қимылдарға ортақтығы сипатталады:

мысалы: わたしは 家族と 日本へ 行きました

(Ватащива кадзокуто нихонэ икимацита)

Мен жанұяммен Жапонияға бардым;

5. Көмектес септігі екі тілде бірнеше заттың біріккен іс-әрекетін біріктіреді:

мысалы: 彼が 兄と、姉と いっしょに さんぽしました

(Карэга анито, ищщэни санпошимащита.)

Ол ағаммен, әпкеммен бірге қыдырды;

6. Жапон және қазақ тілінде септіктер жанама толықтауыш:

мысалы: アルマスは わたしと も、 あなた も 話しました

(Арумасува ватащито мо, аната мо ханащимащита)

Алмас менімен де сенімен де сөйлесті;

7. Көмектес септіктері екі тілде де салыстырмалы мағына береді:

мысалы: あの 人と 同じく して 下さい

(Ану хито то онаджикү щитэ кудасай)

Ана кісімен бірдей жасап беріңізші (Нечаева, 2002: 5);

8. Бір заттың екінші затқа қатыстық жағынан іс-әрекетті көрсетеді:

мысалы: 自転車は 自動車と ぶつかった

(Джитэнщява джидоуциято бутсукатта)

Шайтанарба көлікпен соқтығысты;

9. Жазбаша және ауызша тілде бірдей қолданылады.

Қазақ тілі мен жапон тілінің көмектес септігіндегі айырмашылықтар:

1. Үндестік заңына бағынбайды, қазақ тілінде көмектес септігінің үш жалғауы бар, жапон тілінде көмектес септігінің жалғауы мағыналық жағынан екеу. Істің қандай құрал арқылы істелінетіні айтылады.

2. Жапон тілінде көмектес септігін жатыс септігі атқарады.

Қазақ тіліндегі септік жалғауларының септелуі мен жапон тіліндегі септік жалғауларының септелуінің төмендегі кестелерде үлгісін ұсынамыз.

Кесте-6. Қазақ тіліндегі сөздердің септелуі

№	Септік түрлері	Сұрақтары	Сөздердің септелуі
1.	Атау	Кім? Не?	Әке, қол, күн
2.	Ілік	Кімнің? Ненің?	Әке- нің , қол- дың , күн- нің
3.	Барыс	Кімге? Неге?	Әке- ге , қол- ға , күн- ге
4.	Табыс	Кімді? Нені?	Әке- ні , қол- ды , күн- ді
5.	Жатыс	Кімде? Неде?	Әке- де , қол- да , күн- де
6.	Шығыс	Кімнен? Неден?	Әке- ден , қол- дан , күн- нен
7.	Көмектес	Кіммен? Неден?	Әке- ден , қол- дан , күн- нен

Кесте-7. Жапон тіліндегі сөздердің септелуі

№	Септік түрлері	Сұрақтары	Сөздердің септелуі
.1	Атау	だれ ですか (дарэ деска) どなた ですか (доната деска)	父、手、日 {にち} (чичи) ,(тэ), (хи), {ничичи}

		何ですか (нан деска)	
2	Ілік	だれの、(дарэно) どなたの、(донатано) 何の (нанно)	父-の、手-の、日-の (чичи-но),(тэ-но),(хи-но),
3	Барыс	だれに、なんに (дарэри),(нанни) どこに、どこへ (докони),(докоэ)	父-に、手-に、日-に (чичи-ни), (тэ-ни), (хи-ни)
4	Табыс	だれが、～を (дарэга), (~о) 何を (нанио)	父-が、手-を、日-が (чичи-га), (тэ-о), (хи-га)
5	Жатыс	だれに、(дарэни) 何で、(нандэ) どこで、(докодэ)	父-に、手-に、日-に (чичи-ни), (те-ни), (хи-ни)
6	Шығыс	だれから、(дарэкара) 何から、(наникара) どこから、(дококара)	父-から、手-から 日-から (чичи-кара), (те-кара) (ничи-кара)
7	Көмектес	だれと、何で (дарэто) (нандэ)	父-と、手-で、日-で (чичи-то),(те-то), (ничи-де)

Қорытынды

Қазақ халқы мен жапон халқының тарихи тамырластығын этнолингвистика арқылы зерттеу, ғасырлар бойы қалыптасып халықтың ой санасы мен болмысынан хабар беретін тірі құбылыс ретінде тарихи-мәдени қалыптасу барысындағы ерекшеліктерді тіл арқылы қарастыру, оны грамматикалық құрылымдар арқылы дәйектеп дәлелдеу – жапон-қазақ тілдерінде септік жалғауларына зерттеу алғаш жүргізіліп отырған ғылыми ізденіс екендігін атап өтеміз. Қазақ-жапон тілдерінің септік жалғауларындағы ұқсастықтары мен айырмашылықтары әлі күнге дейін ғылыми тұрғыда зерттелмеген. Бұл тақырып болашақта салыстырмалы жан-жақты терең талдауды қажет ететінідігі белгілі. Қос тілдегі септік жалғауларының ұқсастықтары мен айырмашылықтарының анықталуы – тіл біліміне ғана емес жапон-қазақ халықтарын тануда, этнологияда халықтың болмыс-бітімін анықтауда үлкен жаңалықтар алып келері сөзсіз. Сондықтан да тақырыпты қай жағынан алып қарасақ та, қазақ-жапон халықтарының зерттелуіне, ғылыми саладағы ынтымақтастыққа қосар үлесі зор. Этнолингвистика арқылы күншығыс елі мен Ұлы Дала елінің шығу тектерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын бұдан да терең зерттеуге болатындығына аталмыш мақала тақырыбы дәлел бола алады. Қазақ және жапон тілдеріндегі септік жалғауларының ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау – қос мемлекет азаматтарының күнделікті тұрмыс-тіршілігінің тарихын зерттеуге де сүбелі үлес қосары сөзсіз. Нақты айтқанда, халықтың тілі арқылы тұрмыстық ерекшеліктер, салт-сана мен әдет-ғұрыптар да қалыптасады. Сол ұлттық құндылықтарды, ел мен жерді, діл мен дінді сақтау аясындағы қоршаған халықтармен болған өзара замана ағымы тұтас бір тарихты жасап шығарады. Жапон-қазақ елінің тарихи тамырластығын зерттеу, оны осы септік жалғаулары арқылы қарастыру – ғылым саласындағы нақты қадамдырдың бірі деуге толық негіз бар. Сондықтан

практикалық ұсыныс ретінде айтар болсақ, қос тілді меңгерем деген кез-келген ынталы тұлғаға септік жалғауларын өткенде, олардың қолданыстағы ерекшеліктері туралы жан-жақты мағлұмат беріп, қазақ-жапон елдерінің тарихи тамырластығын атап өткен артық етпейді. Ғылыми зерттеуді жүргізе отырып, осы тақырыптың болашақта кең ауқымда зерттелуінің қажеттілігіне көз жеткіздік. Аглютинативті тілдерде жалғаулар, оның ішінде септік жалғаулары негізгі рөл атқаратындықтан жапон-қазақ тілдерінің ұқсастығы сол, сөлемдерді көп жағдайда тікелей, яғни сөзбе-сөз аударуға да болатындығынан, ғаламдағы территориялық кеңістіктің екі бөлек жүйесінде орналасқан ел екендіктеріне қарамастан, жапон-қазақ ұлты ойлау жүйесі, қоршаған органы қабылдауы, белгілі бір ұлттық ұстаным белгілерінің ұқсастығынан сыр шертеді. Осы сияқты көптеген ұқсастықтарды байқаған жапон ғалымы 飯沼英三: «...ところで、カザフ人は人種的には日本人と同じアジア系のモンゴロイドに属し、言語的にも日本語もその一つではないかと一部では言われているアルタイ語族の一つを構成するチュルク諸語に属しています。日本人とカザフ人が顔つきも言語に構造も似ているというのはこういうことからきているわけです。」 (қазақша аудармасы) «...Қазақтар жапондықтар тәрізді Азиялықтардың монголоид нәсіліне жатады. Лингвистика жағынан жапон тілі алтай тілдеріне жататын тілдердің бірі. Жапондықтардың және қазақтардың бет әлпеттері, тілдері де бір-біріне ұқсау себебі осыдан шығар...», - деп тұжырымдаған. Осы пікірге қарап, жапон - қазақ тілдерінің тарихи тамырларының тереңде жатқандығына және сөздік қаймағының ұқсас екендігіне көз жеткізуге болады. Сондықтан да қазақ-жапон тілдерінің тарихи тамырластығын зерттеу арқылы тұтас бір ұлтты тану тұрғысында әлі де тереңірек зерттеу тарих пен этнологияда қашан да аса өзекті мәселелердің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Аханов К. Тіл білімінің негіздері. - Алматы: Санат, 1993. - 391 б.
 Бектұров Ш.К. Қазақ тілі. - Алматы: Атамұра, 2006. - 336 б.
 Головин И.В. Грамматика японского языка. - М.: МГУ, 1986. - 316 б.
 Дай Ичикава Этика японцев. - СПб.: С.М. Проппер, 1907. - 31 б.
 Данилов Л.Ю. Японский язык. - М.: Муравей-Гайд, 2000. - 64 б.
 Жанұзақов Т. Қазақ тілі энциклопедиясы. - Алматы: Атамұра, 1998. - 774 б.
 Ибрагимов Қ., Базарғалиева Б. Қазақ тілі. - Алматы: 2005, - 134 б.
 Исаев С. Қазақ тілі. - Алматы: Мектеп, 1993. - 170 б.
 Имэна Эйдо. Қазақ тілі диалогы. - Токио: Бунгаку, 1994. - 70 б.
 Киэда М. Грамматика японского языка (日本語の 文法). - М.: Живой язык, 2004. - 674 б.
 Ямото Рюджи, Қалқабаева С.А., Сайранбаев Т.С. Қазақша—Жапонша тілдескіш. - Алматы, 2005
 Қазақ тілінің түсіндерме сөздігі. - Алматы: АН КазССР. - 535 б.
 Қазақ тілінің сөздігі. - Алматы: Дайк-Пресс.- 1999. - 776 б.
 Қазақ тілі энциклопедиясы. - Алматы: IDK-ТИРО. - 1998. - 509 б.
 Қазақ тілі энциклопедия. - Алматы: 2005.
 Қазақ тілі, 7-сынып. - Алматы: Атамұра, 2003. - 208 б.
 Қуанбай О.Б. Адам және әдеби туынды // Ұлт болмысы. - 2012. - №10(12). - 53-б.
 Лаврентьев Б.П. Практическая грамматика японского языка. - М.: Живой язык 2001. - 342 б.
 Meikai Kazafugo bunpo. Tokyo (明解カザフ語文法 東京) 東京外国語大学アジア・アフリカ言語文化研究所 . - Токио: 2004. -183 б.
 (Жан-жақты түсіндірілген қазақ тілі грамматикасы). - Токио: 2004. - 183 б.
 Minna no Nihongo. - Tokyo: 2005.- 375 б. (みんなの 日本語初級I)
 Minna no Nihongo Kanji. - Tokyo: 2005. - 37 б. (English Edition) (みんなの 日本語初級I 漢字)
 Нечаева Л.Т. Японский язык. - М.: 2002. - 344 б. (日本語)
 Nihongo shohou 日本語 初歩 Institute Urawa. - Tokyo: 2002. - 354 б.
 Орысша-қазақша сөздік, русско-казахский словарь. - 1-том. - Алматы: Тіл білімі Институты. - 1978. - 576 б.

- Оралбаева Н. Практикалық қазақ тілі. - Алматы: Ана тілі. - 1993. - 271 б.
 Сыромиятников Н.А. Развитие ново японского языка. - М.: Едиториал УРСС. - 2004. - 302 б.
 Shin bunka shokyu nihonngo II (新文化初級日本語II) Жаңа жапон тілі оқу құралының II бөлімі. Bunka institute of language. Tokyo: 2000.- 312 б.
 Ямото Рюджи, Қалқабәева С.А., Сайранбаев Т.С. Қазақша-Жапонша тілдескіш. - Алматы: Рауан, 2005. - 32 б.

References

- Ahanov K. Til biliminin negizderi. - Almaty: Sanat, 1993. - 391 b.
 Bekturov SH.K. Qazaq tili. - Almaty: Atamura, 2006. - 336 b.
 Golovnin I.V. Grammatika yaponskogo yazyika. - M.: MGU, 1986. - 316 b.
 Day Ichikava Etika yapontsey. - SPb.: S.M. Propper, 1907. - 31 b.
 Danilov L.YU. Yaponskiy yazyik. - M.: Muravey-Gayd, 2000.- 64 b.
 Januzaqov T. Qazaq tili entsiklopediyasy. - Almaty: Atamura, 1998, - 774 b.
 Ibragimov Q., Bazargaliev B. Qazaq tili.- Almaty: 2005. - 134 b.
 Isaev S. Qazaq tili. - Almaty: Mektep, 1993. - 170 b.
 Imena Eydzo Qazaq tili dialogi. - Tokyo: Bungaku, 1994. - 70 b.
 Kieda M. Grammatika yaponskogo yazyika (日本語の 文法). - M.: Jivoy yazyik, 2004. - 674 b.
 Yamoto Ryudji, Qalqabaeva S.A., Sayranbaev T.S. Qazaqsha-Japonsha tildeskish. - Almaty, 2005.
 Qazaq tilinin tusinderme sozdigi. - Almaty: AN KazSSR . - 535 b.
 Qazaq tilinin sozdigi. - Almaty: Dayk-Press. - 1999. - 776 b.
 Qazaq tili entsiklopediyasy. - Almaty: IDK-TIPO. - 1998. - 509 b.
 Qazaq tili entsiklopediya. - Almaty: 2005.
 Qazaq tili, 7-synyp. - Almaty: Atamura, 2003. - 208 b.
 Kuanbay.O.B Adam jane adebi tuyndy // Ult bolmysy. - 2012. - №10(12). - 53 b.
 Lavrentev B.P. Prakticheskaya grammatika yaponskogo yazyika. - M.: Jivoy yazyik 2001. - 342 b.
 Meikai Kazafugo bunpo. Tokyo (明解カザフ語文法 東京) 東京外国語大学アジア・アフリカ言語文化研究所 . - Tokyo: 2004. -183 b.
 (Jan-jaqty tusindirilgen qazaq tili grammatikasy). - Tokyo: 2004. - 183 b.
 Minna no Nihongo. - Tokyo: 2005. (みんなの 日本語初級I)
 Minna no Nihongo Kanji. - Tokyo: 2005. (English Edition) (みんなの 日本語初級I 漢字)
 Nechaeva L.T. Yaponskiy yazyik. - M.: 2002. - 344 b. (日本語)
 Nihongo shohou 日本語 初歩 Institute Urawa. - Tokyo: 2002. - 354 b.
 Oryissha-qazaqsha sozdik, russko-kazahskii slovar. - Almaty: Til Bilimi Institutyi. - 1978. - 1-t. - 576 b.
 Oralbaeva N. Praktikalyy qazaq tili. - Almaty: Ana tili. - 1993. - 271 b.
 Syiromiyatnikov N.A. Razvitie novo yaponskogo yazyika. - M.: Editorial URSS. - 2004. - 302 b.
 Shin bunka shokyu nihonngo II (新文化初級日本語II) Jana japon tili oqu quralynyn II bolimi. Bunka institute of language. - Tokyo, 2000. - 312 b.
 Yamoto Ryudji, Qalqabaeva S.A., Sayranbaev T.S. Qazaqsha-Japonsha tildeskish. - Almaty: Rauan, 2005. - 32 b.

МАЗМҰНЫ

Алиакбарова А.П., Дүкенбаева З.О. ТҮРКИЯДАҒЫ ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫНЫҢ ТАРИХЫ.....	5
Губайдуллина М.Ш., Лю Ци, Суйналиев А.А. ҚАЗАҚСТАН – РЕСЕЙ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯ ҚАТЫНАСТАРЫ.....	11
Жақсылықов А.Ж., Мәжен Е., Жамашев А. БҰХАР ЖЫРАУДЫҢ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ДІНИ САРЫН.....	20
Жансеитова М.М. АСЫЛБЕК СЕЙІТОВ ҚУҒЫН-СҮРГІН ҚҰРБАНЫ.....	29
Жанұзақ Р.Ж. МЕМЛЕКЕТТІК ДУМАҒА САЙЛАНҒАН ҚАЗАҚ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕР (1906-1907).....	34
Жораева Г.Т. ҰЛТ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯСЫНЫҢ ҚУҒЫНДАЛУ ТАРИХЫ (XX ҒАСЫРДЫҢ 20 ЖЫЛДЫҢ СОҢЫ-30 ЖЫЛДЫҢ БАСЫ).....	40
Жуманова А.З. 1940 - 1980 ЖЖ. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТІЛДІК РЕФОРМА ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ.....	46
Жүрсінбаев Б.А. ТҮРКИСТАНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҰЙЫМДАРДЫҢ КЕҢЕСТІК БИЛІКТІҢ ОРНАУЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ҰСТАНЫМДАРЫ.....	61
Икрам Н.Ә. ҰЗЫНАҒАШ ШАЙҚАСЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН НӘТИЖЕСІ.....	73
Исова Л., Стыбаев Б. ҚАЗІРГІ КЕЗЕНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН-МАЖАР ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ АХУАЛЫ МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ.....	79
Каттабекова Н.Қ. КӨНЕ ТҮРІКТЕРДЕГІ ТӘҢІРШІЛДІК.....	87
Күркеев Е.М. ЭТНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ СӘЙКЕСТІКТІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	94
Кыйзатова С.М. ҚАЗАҚ ЖАСТАРЫНЫҢ ҰЛТАРАЛЫҚ НЕКЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ.....	99
Қабдолдина К.Қ. КЕҢЕСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАЗАҚ ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ТЕНДІК МӘСЕЛЕСІ.....	106
Қалиолла А., Шарыпқазы Н. ҚЫТАЙ «СҮЙЕК ЖАЗУЫНЫҢ» ТАБЫЛУЫ МЕН ҒЫЛЫМИ АЙНАЛЫМҒА ЕНУІ.....	113
Қасабекова Е.Қ. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ДІНДАРЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНЕ ШОЛУ.....	121
Қозыбақова Ф.А., Бекмаш Ә.С. РАЙЫМБЕК БАТЫР ЖӘНЕ ОНЫҢ КЕСЕНЕСІНІҢ САЛЫНУ ТАРИХЫНАН.....	129
Қоңырбаев Н.Ө. XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫНДАҒЫ ОМБЫ УЕЗИ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ КӘСІПШІЛІГІ.....	137
Қуанбай О.Б. ҚАЗАҚ - ЖАПОН ТІЛДЕРІНІҢ ТАРИХИ ТАМЫРЛАСТЫҒЫ.....	144
Лебаев Ф.Р. СЕМЕЙ ІШКІ ОКРУГЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ: ТАРИХНАМАЛЫҚ АСПЕКТ.....	166
Маулит Б., Шарыпқазы Н. ҚЫТАЙ ИМИДЖІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ФАКТОРЫ.....	174
Мырзабеков М.С., Мырзабекова Р.С. ДЖ. У. БУШ ТҮСЫНДАҒЫ АҚШ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНЫҢ БАСТЫ ҰСТАНЫМДАРЫ.....	186
Нұрсұлтанова Л.Н., Аубакирова Д.Н. ҚАЗАҚСТАН-ЕУРОПАЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАР.....	197
Омарова Г.Ә., Мурзаходжаев Қ.М. ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНО-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ДАМУЫ (1999-2018 ЖЖ.).....	207
Сандыбаева А.Д. ТҮРКИСТАН ҚАЛАСЫНДАҒЫ XIX ҒАСЫРДЫҢ СОҢЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАС КЕЗІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ ҮДЕРІСТЕР.....	215

Сәтенова М.Р., Шалабаева А.Б. ҰЛЫ ЖҮЗ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ РЕСЕЙ БОДАНДЫҒЫН ҚАБЫЛДАУ ТАРИХЫНАН.....	222
Сәкен С.И. НОҒАЙЛЫ ДӘУІРІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЭПОСЫ.....	232
Смағұлов Б. XVIII –XX ҒАСЫРЛАРДА ҚАЗАҚТАРДЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРАМЫНДАҒЫ «ҚОЖА» ГЕНЕАЛОГИЯЛЫҚ ТОБЫ.....	243
Танатарова Ж.Т., Маратова С.А. ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯ АРАСЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ЖӘНЕ МӘДЕНИ-ТАРИХИ ҚАТЫНАСТАР (ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫ).....	259
Тасилова Н.А. ТӘУЕКЕЛ ХАННЫҢ ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН НЫҒАЙТУДАҒЫ РӨЛІ МЕН СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ ҰСТАНЫМЫ.....	263
Токбергенова З.С. ТҮРКІСТАН ӨЛКЕСІНДЕГІ ЖӘДИДШІЛДІК ҚОЗҒАЛЫСТЫҢ ҚЫЗМЕТІ.....	271
Токболат С.Т. ТҮРКІСТАН ӨЛКЕСІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҰЙЫМДАРДЫҢ БОЛЬШЕВИКТЕРМЕН ҚАТЫНАСЫ.....	284
Уалтаева А.С., Отар А.С. Ғ.Н. БӨКЕЙХАНОВ ҚОҒАМ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТ ҚАЙРАТКЕРІ.....	296
Уразмагамбетов Н.Н. ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ...301	
Хакім А.Е. ТАРИХ-И РАШИДИ ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ МОҒОЛСТАНҒА ҚАТЫСТЫ ЖЕР-СУ АТТАРЫ.....	307
Шакенов С.Т., Ермағамбетов А.Е., Рысбек Б. ҚАЛБА-НАРЫМ Өңіріндегі ежелгі металлургия, тау-кен ісінің зерттелу тарихындағы кейбір мәселелер.....	317
Шалдарбекова А. ТҮРКІ ӨРКЕНИЕТІНІҢ ХРОНОЛОГИЯСЫ МӘСЕЛЕСІ БОЙЫНША.....	323
Шалдарбекова А.Б. ҚАЗАҚСТАНДА РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ САНА СЕЗІМНІҢ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ЖАҒДАЙЫ ТУРАЛЫ: ТАРИХИ КӨЗҚАРАС.....	328
Шарапова Қ. МҰСТАФА ШОҚАЙ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ТӘУЕЛСІЗДІК ИДЕЯСЫ.....	333
Шоинжанова М.Т., Уалтаева А.С. ҚАЗАҚ-ҮНДІ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ХАРАКТЕРІ (САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТЫ).....	338
Эрейли А.Б., Мақашева К., Шалкеева З. ИСЛАМ ЫНТАМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНЫҢ ДАУ-ЖАНЖАЛДАРДЫ РЕТТЕУДЕГІ ӨЛЕУЕТІ.....	345

СОДЕРЖАНИЕ

Алиакбарова А.П., Дукенбаева З.О. ИСТОРИЯ КАЗАХСКОЙ ДИАСПОРЫ В ТУРЦИИ.....	5
Губайдуллина М.Ш., Лю Ци, Суйналиев А.А. ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСТАН – РОССИЯ И ЕВРАЗИЙСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ.....	11
Жаксылыков А.Ж., Мажен Е., Жамашев А. РЕЛИГИОЗНЫЕ МОТИВЫ В ПОЭЗИИ БУХАР ЖЫРАУ	20
Жансеитова М.М. ЖЕРТВА РЕПРЕССИЙ АСЫЛБЕК СЕЙТОВ.....	29
Жанұзақ Р.Ж. ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ В РАБОТЕ ДЕПУТАТОВ-КАЗАХОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ДУМЫ (1906-1907).....	34
Жораева Г.Т. ИСТОРИЯ РЕПРЕССИЙ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ (КОНЕЦ 20-Х-НАЧАЛО 30-Х ГГ. XX ВЕКА).....	40
Жуманова А.З. ЯЗЫКОВАЯ РЕФОРМА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ И ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ В 1940-1980-х гг.....	46
Джурсунбаев Б.А. ПОЗИЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ ТУРКЕСТАНА В СВЯЗИ С СТАНОВЛЕНИЕМ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ.....	61
Икрам Н.А. ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ УЗУНАГАЧСКОЙ БИТВЫ.....	73
Исова Л., Стыбаев Б. СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНСКО-ВЕНГЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	79
Катгабекова Н.К. ТЕНГИРИАНСТВО У ДРЕВНИХ ТЮРКОВ.....	87
Куркеев Е.М. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЭТНИЧЕСКОЙ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ.....	94
Кыйзатова С.М. МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ БРАКИ КАЗАХСКОЙ МОЛОДЕЖИ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.....	99
Кабдолдина К.К. ПРОБЛЕМА РАВЕНСТВА КАЗАХСКИХ ЖЕНЩИН В СОВЕТСКОМ КАЗАХСТАНЕ.....	106
Қалиолла А., Шарыпқазы Н. ОТКРЫТИЕ КИТАЙСКИХ «ПИСЕМ НА КОСТЯХ» И ИХ ВВЕДЕНИЕ В НАУЧНЫЙ ОБОРОТ	113
Касабекова Е.К. ОБЗОР РЕЛИГИОЗНЫХ ТРАДИЦИЙ КАЗАХСКОГО НАРОДА.....	121
Қозыбақова Ф.А., Бекмаш Ә.С. ИЗ ИСТОРИИ БАТЫРА РАЙЫМБЕКА И ЕГО МАВЗОЛЕЯ.....	129
Конырбаев Н.О. РЕМЕСЛА У КАЗАХОВ ОМСКОГО УЕЗДА КОНЦА XIX ВЕКА.....	137
Қуанбай О.Б. ИСТОРИЧЕСКАЯ ОДНОКОРЕНЕННОСТЬ КАЗАХСКОГО И ЯПОНСКОГО ЯЗЫКОВ.....	144
Лебаев Ф.Р. ФОРМИРОВАНИЕ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ВНУТРЕННЕГО ОКРУГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	166
Маулит Б., Шарыпқазы Н. ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИМИЖДА КИТАЯ.....	174
Мырзабеков М.С., Мырзабекова Р.С. ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ США ПРИ ДЖ. У. БУШЕ.....	186
Нурсултанова Л.Н., Аубакирова Д.Н. КАЗАХСТАНСКО-ЕВРОПЕЙСКИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЕКТЫ.....	197
Омарова Г.А., Мурзаходжаев К.М. ЭТНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА (1999-2018 ГГ.).....	207
Сандыбаева А.Д. СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ГОРОДЕ ТУРКЕСТАНЕ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛО XX ВВ.....	215

Сатенова М.Р., Шалабаева А.Б. ИЗ ИСТОРИИ ПРИНЯТИЯ РОССИЙСКОГО ПОДДАНСТВА КАЗАХАМИ СТАРШЕГО ЖУЗА.....	222
Сакен С.И. НОГАЙСКАЯ ЭПОХА И КАЗАХСКИЙ ЭПОС.....	232
Смагулов Б.К. ГЕНЕАЛОГИЧЕСКАЯ ГРУППА «ҚОЖА» В ЭТНИЧЕСКОМ СОСТАВЕ КАЗАХОВ В XVIII–XX В.....	243
Танатарова Ж.Т., Маратова С.А. ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И ТУРЦИЕЙ (В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ).....	259
Тасилова Н.А. РОЛЬ ТАУЕКЕЛ ХАНА В УКРЕПЛЕНИИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ И ЕГО ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА.....	263
Токбергенова З.С. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДЖАДИДСКОГО ДВИЖЕНИЯ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ.....	271
Токболат С.Т. ОТНОШЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ С БОЛЬШЕВИКАМИ.....	284
Уалтаева А.С., Отар А.С. Г.Н. БУКЕЙХАНОВ – ОБЩЕСТВЕННЫЙ И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ.....	296
Уразмагамбетов Н.Н. ИЗУЧЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ГОЛОДА В КАЗАХСТАНЕ В ТРУДАХ ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ.....	301
Хаким А.Е. ТОПОНИМЫ МОГУЛИСТАНА В «ТАРИХ-И РАШИДИ».....	307
Шакенов С.Т., Ергабылов А.Е., Рысбек Б. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ДРЕВНЕЙ МЕТАЛЛУРГИИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЛБА-НАРЫМСКИХ ПРЕДГОРИЙ.....	317
Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ХРОНОЛОГИИ ТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ.....	323
Шалдарбекова А.Б. ОСОВРЕМЕННОМ СОСТОЯНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	328
Шарапова К. ИДЕЯ НЕЗАВИСИМОСТИ В ТРУДАХ МУСТАФЫ ШОКАЯ.....	333
Шоинжанова М.Т., Уалтаева А.С. НАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР В КАЗАХСКО-ИНДИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ).....	338
Эрейли А.Б., Макашева К., Шалкеева З. ПОТЕНЦИАЛ ОРГАНИЗАЦИЙ ИСЛАМСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В УРЕГУЛИРОВАНИИ КОНФЛИКТОВ.....	345

CONTENTS

Aliakbarova A., Dukenbaeva Z. HISTORY OF KAZAKH DIASPORA IN TURKEY.....	5
Gubaidullina M.S., Lu Qui, Suinaliyev A.A. KAZAKHSTAN –RUSSIA RELATIONS AND EURASIAN DIPLOMACY.....	11
Zhaksylykov A., Mazhen E., Zhamashev A. RELIGIOUS MOTIVES IN THE POETRY OF THE BUKHAR ZHYRAU.....	20
Zhanseitova M.M. THE VICTIM OF REPRESSION ASYLBEK SEITOV.....	29
Zhanuzak R.Zh. MAJOR ISSUES IN THE WORK OF KAZAKH DEPUTIES OF THE STATE DUMA (1906-1907).....	34
Zhorayeva G.T. HISTORY OF THE NATIONAL INTELLIGENTSI APERSECUTION.....	40
Zhumanova A. LANGUAGE REFORM IN THE EDUCATION SYSTEM AND ITS IMPLEMENTATION IN 1940-1980s.....	46
Dzhursunbaev B.A. POSITIONS OF NATIONAL SOCIAL AND POLITICAL ORGANIZATIONS OF TURKESTAN IN CONNECTION WITH THE FORMATION OF SOVIET POWER.....	61
Ikram N.A. REASONS AND CONSEQUENCES OR THE UZUNAGACH.....	73
Issova L., Stybayev B. THE STATE AND PROSPECTS OF THE KAZAKH-HUNGARIAN RELATIONS DEVELOPMENT AT THE PRESENT STAGE.....	79
Kattabekova N.K. TENGGRI OF THE ANCIENT TURKS.....	87
Kurkeyev E.M. SOME QUESTIONS OF ETHNIC AND NATIONAL IDENTITY.....	94
Kyizatova S.M. INTER-ETNIC MARRIAGES OF THE KAZAKH YOUTH AND THE DEVELOPMENT TRENDS.....	99
Kabdoldina K.K. THE PROBLEM OF EQUALITY OF KAZAKH WOMEN IN SOVIET KAZAKHSTAN.....	106
Kaliolla A., Sharypkazy N. DISCOVERY OF THE CHINESE “LETTERS ON THE BONES” AND THEIR INTRODUCTION INTO SCIENTIFIC CIRCULATION.....	113
Kassabekova E. OVERVIEW OF THE RELIGIOUS TRADITIONS OF THE KAZAKH PEOPLE.....	121
Kozybakova F.A., Bekmash A.S. FROM THE HISTORY OF RAYIMBEK BATYR AND HIS MAUSOLEUM.....	129
Konyrbayev N. SANDCRAFTS OF THE KAZAKHS OF THE OMSK DISTRICT IN THE END OF THE 19th CENTURY.....	137
Kuanbay O. HISTORICAL SINGLE ROOTEDNESS OF KAZAKH AND JAPANESE LANGUAGES.....	144
Lebayev F.R. FORMATION OF THE SEMEY INTERNAL DISTRICT: HISTORIOGRAPHICAL ASPECT.....	166
Maulit B., Sharypkazy N. THE FORMATION FACTOR OF IMAGE OF CHINA.....	174
Myrzabekov M.S., Myrzabekova R.S. BASIC PRINCIPLES OF USA FOREIGN POLICY UNDER G.W.BUSH.....	186
Nursultanova L.N., Aubakirova D.N. KAZAKHSTAN-EUROPEAN INVESTMENT PROJECTS.....	197
Omarova G.A., Murzakhodzhayev K.M. ETHNIC-DEMOGRAPHICAL DEVELOPMENT OF THE POPULATION OF KAZAKHSTAN (1999-2018).....	207
Sandybaeva A.D. SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN THE CITY OF TURKESTAN (LATE XIX - EARLY XX CENTURIES).....	215

Satenova M.R., Shalabaeva A.B. FROM THE HISTORY OF THE ACCEPTANCE OF RUSSIAN GOVERNMENT BY THE KAZAKHS OF THE SENIOR ZHUZ.....	222
Saken S.I. NOGAI ERA AND KAZAKH EPIC.....	232
Smagulov B. THE GENEALOGICAL GROUP “QOJA” IN THE ETHNIC COMPOSITION OF THE KAZAKHS IN THE XVIII – XX CENTURIES.....	243
Tanatarova Zh., Maratova S. PUBLICLY POLITICAL AND CULTURAL-HISTORICAL CONNECTIONS BETWEEN KAZAKHSTAN AND TURKEY (INDEPENDENCE YEARS).....	259
Tasilova N.A. THE ROLE OF KHAN'S TOWEKEL IN STRENGTHENING OF KAZAKH STATEHOOD AND ITS FOREIGN POLICY.....	263
Tokbergenova Z.S. THE ACTIVITIES OF JADIDISM MOVEMENT IN TURKESTAN REGION.....	271
Tokbolat S.T. RELATIONS OF POLITICAL ORGANIZATIONS IN THE TURKESTAN REGION WITH THE BOLSHEVIKS.....	284
Ualtaeva A.S., Otar A.N. G.N. BUKEIKHANOV – PUBLICFIGURE AND STATESMAN.....	296
Urazmagambetov N.N. STUDYING THE KAZAKHSTAN’S FAMINE ISSUE IN THE WRITINGS OF FOREIGN SCHOLARS.....	301
Khakim A. TOPONYMS OF MOGHULISTAN IN «TARIKH-I RASHIDI».....	307
Shakenov S.T., Ergabylov A.E., Rysbek B. SOME ISSUES IN STUDYING THE HISTORY OF ANCIENT METALLURGY IN THE TERRITORY OF THE KALBA-NARYM FOOTHILLS.....	317
Shaldarbekova A. TO THE QUESTION OF THE CHRONOLOGY OF THE TURKIC CIVILIZATION.....	323
Shaldarbekova A. ON THE CURRENT STATE OF NATIONAL IDENTITY IN KAZAKHSTAN: HISTORICAL ASPECT.....	328
Sharapova K. THE IDEA OF INDEPENDENCE IN THE WRITINGS OF MUSTAFA SHOKAY.....	333
Shoinzhanova M.T., Ualtayeva A.S. NATIONAL CHARACTER IN KAZAKH AND INDIAN LITERATURE (COMPARATIVE ANALYSIS).....	338
Ereyli A.B., Makasheva K., Shalkeyeva Z. POTENTIALS OF THE ORGANIZATION OF THE ISLAMIC COOPERATION (OIC) TO CONFLICT RESOLUTION.....	345

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2019. 2(18)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.06.2019.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй